

de koloniale geldmiddelen te verzekeren en te verhoeden dat die boog kome te barsten . . . Het gerief van enige Heren Controleurs behoort geen aanleiding te kunnen geven tot de verlating van het enige stelsel waardoor Java blijven kan, de kurk waarop Nederland drijft.¹

Zo was het.

De Nederlandse Handelmaatschappij liet een stroom van waren, in de eerste plaats koffie en suiker, naar het moederland vervoeren die daar geveild en door handelaren verder verkocht werden.² Van de winsten die de handelaren hebben gemaakt, is ons geen schatting bekend – bekend zijn wèl de bedragen die jaarlijks als saldo van de veilingen, het ‘batig slot’, zoals het heette, in de Nederlandse schatkist belandden: tot 1870 in totaal f 725 mln. Dat ‘batig slot’ liep geleidelijk op van een vijfde tot bijna een derde van de staatsinkomsten. De Nederlandse staat heeft van dit geld niets naar Indië doen terugvloeien (integendeel: de rijksuitgaven daar werden, schrijft de historicus B. H. M. Vlekke, ‘beknibbeld en teruggebracht tot het allernoodzakelijkste, zonder enige consideratie voor dringende problemen van onderwijs of zelfs voor politieke noden³). De Nederlandse staat heeft alles ten eigen bate aangewend: een deel van de staatsschuld werd afgelost, allerlei accijnzen werden verlaagd, de Twentse textielfabrieken gesubsidieerd, de staatsspoorwegen en nieuwe verdedigingswerken aangelegd en de havens van Rotterdam en Amsterdam verbeterd; tenslotte werden ook de schadeloosstellingen aan de Westindische slaveneigenaren uit het ‘batig slot’ geput.⁴

★

Van het einde van de jaren '40 af rees in Nederland verzet tegen het Cultuurstelsel, speciaal tegen de overheersende rol die de overheid daarin vervulde. Er was op Java aangetoond wat men in de cultures kon bereiken

¹ Brief, 10 jan. 1842, van J. Chr. Baud aan P. Merkus, aangehaald door H. Baudet in *Geld en geweten*, dl. II, p. 255. ² De Nederlandse Handelmaatschappij liet zich voor haar diensten goed betalen en bouwde een ook in andere opzichten florissant bedrijf op. Van 1825 tot 1870 kon zij jaarlijks gemiddeld bijna 9% dividend uitkeren. ³ B. H. M. Vlekke: *Geschiedenis van de Indische archipel* (1947), p. 336. ⁴ Buiten de genoemde f 725 mln valt nog een bedrag van f 17 mln dat Nederland in de jaren 1830–1857 ten goede heeft doen komen aan de Nederlandse koloniën in West-Indië en in West-Afrika.